

Remus Mihai Feraru

Sărbători consacrate lui Poseidon în coloniile milesiene de la Pontul Euxin

Holidays dedicated to Poseidon in the Milesian colonies on the Pontus Euxinus

Abstract: *Our study is focused on the comparative research of the feasts dedicated to Poseidon at Miletus and its Pontic colonies. The Left Pontus colonies (Sinope, Tomis, Istros, but also Pantikapaion) inherited the cult of Poseidon Helikonios from their metropolis. At Istros, from the second century BC, Poseidon was venerated in the hypostasis of Ταῦρος (Taurus) by a cultural association whose members were called Ταυρεασταί. In the month of Ταυρεών, in Miletus and in his Pontic colonies, the Ταύρεα feast was celebrated in honor of Poseidon Ταῦρος. The Taurea feast is attested in Istros and indirectly at Sinope.*

Keywords: *feast, ritual, sacrifice, epiclesis, Poseidon, Miletus, colonies, Pontus Euxinus*

Cuvinte cheie: *sărbătoare, ritual, sacrificiu, epicleză, Poseidon, Milet, colonii, Pontul Euxin*

Sărbătorile organizate în cetățile grecești se aflau, în general, într-o strânsă relație cu practicarea diferitelor culte religioase. Sărbătorile publice erau prilejuri de a cinsti divinitățile venerate în cetate. În religia greacă, funcția sărbătorii era aceea de a celebra sau a comemora un eveniment sau un personaj mitologic. Sărbătorile consacrate divinităților adorate în cetățile grecești reprezentau repere fundamentale pentru organizarea calendarelor acestora. Numele lunilor calendarului grec derivă, cu câteva excepții, de la denumirile sărbătorilor religioase omonime. Momentul și locul de desfășurare al ritualurilor și ceremoniilor asociate diferitelor sărbători erau fixate în prealabil prin legi și regulamente sacre¹.

Sărbătorile consacrate lui Poseidon sunt relativ bine atestate atât la Milet, cât și

¹Ferrari 2003, p. 742 (s. v. *sărbătoare*).

în coloniile sale de la Pontul Euxin (Sinope, Apollonia Pontica, Odessos, Dionysopolis, Tomis, Histria, Tyras, Olbia, Nymphaion, Pantikapaion, Gorgippia, Hermonassa, Tanais). Studiul nostru are ca obiect cercetarea comparativă a sărbătorilor închinat „zeului mării” la Milet și în cetățile pontice de origine milesiană. Demersul nostru se întemeiază pe premisa că coloniile pontice milesiene au adoptat cultele și calendarul din metropola lor Milet.

1. Metodologia cercetării

Încă de la începutul secolului al VIII-lea î. Hr., relația între numele sărbătorilor grecești și cele ale lunilor calendarului este evidentă. La origine, grecii denumeau lunile calendarului după sărbătorile principale; fiecare lună purta un nume derivat de la numele sărbătorii omonime sau de la epicleza zeului cinstit cu acea ocazie². Ritualurile și ceremoniile festive erau săvârșite în zilele lunii consacrate fiecărei divinități importante, zile fixate prin legi și regulamente sacre. De exemplu, luna Θαργηλιών semnifică „luna sărbătorii Θαργηλία” consacrată lui Apollon Θαργήλιος; Ταυρεών desemnează „luna sărbătorii Ταύρεα” închinată lui Poseidon Ταῦρος. Așadar, existența diferitelor sărbători grecești poate fi dedusă – acolo unde acestea nu sunt atestate direct de către documentele epigrafice – pornind de la numele lunilor omonime, în cazul în care acestea din urmă sunt menționate în inscripții. La rândul lor, epiclezele divinităților – formate pe numele sărbătorilor omonime – constituie un indiciu după care se poate deduce existența sărbătorilor care le erau închinat respectivelor zeități. De exemplu, epicleza Ταῦρος îl desemnează pe Poseidon cinstit cu ocazia sărbătorii Ταύρεα.

2. Cultul lui Poseidon la Milet și în ctitoriile sale pontice

Poseidon este una dintre divinitățile ancestrale ale panteonului grec. Cultul său este bine atestat în spațiul ionian, unde numeroase cetăți și confederații s-au plasat sub protecția zeului mării. Astfel, Poseidon Ἐλικώνιος a devenit divinitatea tutelară a ionienilor din Asia Mică; aceștia celebrau în cinstea zeului sărbătoarea *Panionia*, în principalul său sanctuar de la *Panionion* situat pe promontoriul Mycale³. Epicleza *Helikonios* purtată de către Poseidon derivă fie de la numele muntelui Helikon din Beoția⁴, fie, mai probabil, de la cel al cetății Helike situată în Ahaia⁵; această din urmă cetate este menționată de către Homer care face aluzie totodată și la cultul lui Poseidon *Helikonios* de la Helike⁶.

² Casevitz, 1991, p. 110-112.

³ Herodot I, 148, p. 269; Strabon VIII, 7, 2 (<http://www.perseus.tufts.edu/hopper>).

⁴ Nilsson, 1906, pp. 74-75; vezi și Bilabel, *Kolonisation*, p. 92.

⁵ Pausanias (VII, 24, 5, p. 81); Chiekova, *Cultes*, p. 211. Cetatea Helike participase la colonizarea Ioniei și apoi la cea a Greciei Mari, unde întemeiasă colonia Sybaris. Ea a devenit sediul Confederației aheene. În 373 î. Hr., Helike a fost distrusă de un cutremur și a fost inundată de apele golfului Corinth, vezi, Pausanias, *Description de la Grèce*, Tome VII, Livre VII: L'Achaïe, texte établi par Michel Casevitz, traduit et commenté par Yves Lafond, Paris, Les Belles Lettres, 2000, pp. 214-215.

⁶ Homer, *Iliada*, VIII, v. 203, pp. 324-327: „καίρ᾽ Ἀποσειδάωνα μέγαν θεὸν ἀντίον ἦῶν / ὠπόποιέν νοσίσγ᾽ εὐρύσθενές, οὐδ' ἐνυσσίοι περ / ὀλλυμένων Δαναῶν ὀλοφύρεται ἐν φρεσὶ θυμός. / οἷδέ τοι εἰς Ἑλικήν τε καὶ Αἰγὰς δῶρ' ἀνάγουσι / πολλά τε καὶ ἄχαριεντα...”, („Zeului mare Poseidon apoi cuvânta îndârjită: / «Vai preaputernice zeu, cutremurul lumii, cum oare / Inima nu ți se frânge că pier pe câmpie Danaii, / Ei care tot îți aduc în orașul Helike și-n Eghe / Daruri frumoase și multe?»...”); *ibidem*, XX, vv. 403-405, pp. 138-141: „ἦ ῥυγὲν

Informațiile sale sunt confirmate de către Pausanias care afirmă că ionienii îl venerau pe Poseidon *Helikonios* în sanctuarul său de la Helike în Ahaia⁷. După emigrarea în Asia Mică, ionienii au continuat să-l adore pe Poseidon *Helikonios* și în noua lor patrie⁸. Astfel, Pausanias nu face altceva decât să justifice epicleza pe care o poartă zeul în Ionia, la *Panionion*, ca divinitate a Confederației ioniene⁹, reafirmând legăturile care îi unesc pe ionieni cu Ahaia, ținutul lor de baștină. De altfel, este posibil ca, la origine, Poseidon să fi fost venerat cu epicleza *Helikonios*, atât la Helike, cât și la *Panionion*.

Poseidon era venerat atât la Milet cât și în coloniile sale pontice. Cultul lui Poseidon *Helikonios* este atestat la Milet încă din epoca arhaică. Potrivit lui Pausanias, milesienii i-au consacrat un loc de cult lui Poseidon *Helikonios*: „Și milesienii au, pe drumul care duce la izvorul Biblis, înainte de oraș, un altar al lui Poseidon *Helikonios*”¹⁰. De asemenea, zeul mării este menționat într-o lege sacră descoperită la Milet, care datează din a doua jumătate a secolului al V-lea î. Hr.¹¹.

Coloniile pontice milesiene au moștenit cultul lui Poseidon *Helikonios* din metropola lor. Cea mai timpurie atestare epigrafică a cultului său provine de la Sinope: un decret datat în secolul al IV-lea î. Hr. îl cinstește pe un preot al lui Poseidon *Helikonios*¹². Cultul aceleași divinități este atestat la Tomis de o inscripție votivă care datează din secolul al II-lea d. Hr.¹³. O inscripție din prima jumătate a secolului al III-lea d. Hr. înregistrează prezența unui preot al lui Poseidon *Helikonios* la Histria¹⁴. Existența cultului lui Poseidon *Helikonios* poate fi presupusă la Pantikapaion; această ipoteză se bazează pe atestarea antroponimului Ἑλικωνιάς în cetatea nord-pontică, nume derivat de la epicleza Ἑλικώνιος purtată de către Poseidon¹⁵.

La Histria, încă din secolul al II-lea î. Hr., Poseidon era venerat în ipostaza de Ταῦρος

ἐλκόμενος Ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα”.

⁷ Pausanias, VII, 24, 5, p. 81: „Ἐνταῦθα ὤκητο Ἑλικηπόλις καὶ Ἰωσινίερὸν ἀγίω τὰ τον Ποσειδῶνος ἦν Ἑλικωνίου” („Acolo se afla cetatea Helike și ionienii aveau un preasfânt sanctuar consacrat lui Poseidon *Helikonios*”). Pausanias transmite tradiția potrivit căreia ionienii ar fi originari din Ahaia, regiune situată în nord-vestul Peloponesului. După ce au fost alungați de către aheeni din ținutul lor de baștină, ionienii s-ar fi îndreptat către Atena, de unde ar fi emigrat apoi pe țărmurile Asiei Mici.

⁸ Pausanias, VII, 24, 5, p. 81.

⁹ Cf. Herodot I, 148, p. 269.

¹⁰ Pausanias, VII, 24, 5, p. 81: „καὶ Μιλησίοις τεῖον τι ἐπὶ τὴν πηγὴν τὴν Βιβλίδαν Ποσειδῶνος πρὸ τῆς πόλεως ἐστὶν Ἑλικωνίου βωμός...” de asemenea, cultul lui Poseidon *Helikonios* este atestat la Teos (Pausanias VII, 24, 5, p. 81: „καὶ ὡσαύτως ἐν Τέῳ περιβόλος τε καὶ βωμός ἐστι τῷ Ἑλικωνίῳ θεᾶς ἄξιος”) și la Samos, *Syll.*³ 1043 = F. Sokolowski, *Loissacres des cités grecques*, Paris, 1969, nr. 122.

¹¹ Ehrhardt, *Milet und seine Kolonien* II, p. 472, n. 868: „ἐν τῷ ἱερῷ τ[ῷ] Πο[σε]ιδ[έ]ωνος [τῷ Ἑλικ]ωνίῳ”; r. 22-23: „πρὸς τὸν ἱερεῖ[ω]τὸ Ποσειδ[έ]ωνος τὸν [τ]ει[ε]ρ[ε]ωτ[ὸ]ν...”, (date: 437 / 436 î. Hr.).

¹² *IK*, 64 (Sinope), nr. 8, p. 12, r. 1-2: „Ἀγαθὴ Τύχη Ἐπι τοῖς [δεσυνιστάναι τὸν ἱερέα] / Ποσειδῶνος Ἑλικωνίου ὁ συν[σταθεὶς ἱεράσεται] / μετρίβου...”; cf. *LSAM*, nr. 1, pp. 9-11, care datează decretul în secolul al III-lea î. Hr.

¹³ *ISM* II, 151(36): „Ποσειδῶνι Ἑλικωνίῳ / Ποσειδῶνιος εὐχαριστήριον / ἀνέθηκεν”, („Poseidonios a consacrat [dedicația] în cinstea lui Poseidon *Helikonios*, în semn de recunoștință”).

¹⁴ *ISM* I, 143, r. 2-5: „Ποσειδῶνι Ἑλικωνίῳ Τίτος Αἴλιος Μιν[ουκκιανός] / ποντάρχης τῆς Πενταπόλεως ἀπὸ [πατρὸς καὶ] / ἱερέως τοῦ θεοῦ διὰ βίου τὸν τελαμῶν[α καὶ τὸ ἀγαλμα] / τοῖς συνμύσταις ἀνέθηκεν”, („Titus Aelius Min[ucianus], pontarh al Pentapolei prin moștenire de la tatăl său și preot al zeului pe viață, i-am consacrat lui Poseidon *Helikonios* această stelă și [statuia] împreună cu confrății mistici”).

¹⁵ Ehrhardt, *Milet und seine Kolonien*, I, p. 171; II, p. 473, n. 871; Bilabel, *Kolonisation*, p. 114; antroponimul Ἑλικωνιάς este atestat într-o serie de inscripții descoperite la Pantikapaion, care datează din secolul I d. Hr., vezi *CIRB* 70, r. 17; 425, r. 3; 433, r. 4.

(*Taurul*) de către o asociație culturală ai cărei membri purtau numele de Ταυρεασταί¹⁶, adoratori ai lui Poseidon *Tauros*; denumirea acestei asociații religioase este construită, în mod evident, pe epitetul *Tauros*.

Epicleza *Tauros* este asociată îndeosebi cu numele lui Poseidon pe care Hesiod îl invocă ca Τάυρεος Ἐννοσίγαιος („Cutremurătorul pământului, cel cu chip de taur”)¹⁷. Mitologia evocă legătura dintre Poseidon și taur care își materializează prezența, printre altele, în cunoscuta legendă a minotaurului din Creta¹⁸; unele tradiții îi atribuie lui Poseidon însuși crearea taurului¹⁹. Taurul, este după cal, unul dintre animalele favorite ale lui Poseidon; el reprezintă jertfa cea mai agreată de către zeul mării. Taurul este un simbol al vigorii, al forței vitale și al fertilității. În religia greacă, acest animal a încarnat și simbolizat fecunditatea. Epicleza *Tauros* exprimă, fără îndoială, asocierea lui Poseidon cu principiul fertilității masculine; așadar, este evident faptul că Poseidon *Tauros* era adorat la Histria în ipostaza de zeu al fertilității²⁰.

¹⁶ ISM I, 60, r. 2: „δ[εδόχθαι] [τ]οῖς Ταυρεαστ[αῖς ἐπαινέ]/σαι”; ISM I, 61, r. 12: „[π]ᾶσι τοῖς Ταυρε[ασταῖς]”; ISM I, 57, r. 26-27; asociația *Taureastai*-lor este atestată într-o inscripție fragmentară descoperită recent la Histria: „[Ἐδοξε] τοῖς Ταυρε[αστ] / [ταῖς ἐπει]δὴ Ἀντι[...];” (secolul al II-lea î. Hr.), vezi Alexandru Avram, *Inscriptions d'Istros*, în „Dacia” N. S., LVIII, 2014, p. 273, nr. 2.

¹⁷ Hesiod, *Scutul lui Heracles*, 104; pentru epicleza *Tauros*, vezi și Hesychios, s. v. Ταῦρος-Τάυρειος-Ποσειδών.

¹⁸ Mitografii au relatat pasiunea fierbinte pe care Poseidon i-o inspirase lui Pasifae pentru taurul pe care soțului, Minos nu a vrut să-l sacrifice lui Poseidon. Din împreunarea taurului și a soției lui Minos s-a născut monstruosul Minotaur. Încă din epoca miceniană, minotaurul fusese reprezentat pe vasele de ceramică, vezi Ferrari, *DMGR*, (s. v. *Taur*) p. 805; Liliane Bodson, ἹΕΡΑΖΩΙΑ. *Contribution à l'étude de la place de l'animal dans la religion grecque ancienne*, Bruxelles – Palais des Académies, 1978, pp. 146-147.

¹⁹ Liliane Bodson, *op. cit.*, p. 146, n. 180.

²⁰ *Ibidem*, pp. 148-149.

Potrivit cercetătoarei Dobrinka Chiekova, cultul lui Poseidon *Helikonios* era legat de cel al lui Poseidon *Tauros*. O scolie la Hesiod pune în legătură epicleza *Tauros* cu sacrificiile de tauri dedicate lui Poseidon de la Onchestos de către cetățile beoțiene²¹, al cărui cult, după toate aparențele, era legat de cel al lui Poseidon *Helikonios*²². Pe lângă aceasta, Kristel Hanell, a emis ipoteza că Poseidon adorat la Onchestos era identic cu Poseidon *Helikonios* al ionienilor, venerat atât pe muntele Mykale, cât și la Milet²³. Homer face referire la sacrificiul unui taur în cinstea lui Poseidon *Helikonios*²⁴ care, potrivit scoliilor, ar fi putut fi săvârșit fie în sanctuarul zeului de pe muntele Mycale, fie în cel de la Helike în Ahaia²⁵. Nu în ultimul rând, un alt argument care pledează în favoarea existenței unei strânse relații între *Helikonios* și *Tauros*, cele două epicleze ale lui Poseidon, îl constituie faptul că, la Sinope, sărbătoarea consacrată lui Poseidon *Helikonios* era celebrată în luna *Taureon* care își trage numele de la epicleza *Tauros*²⁶.

3. Sărbătoarea *Taurea*

În luna Ταυρεών, la Milet și în coloniile sale pontice era celebrată sărbătoarea Ταύρεαςau Ταύρεια consacrată lui Poseidon Ταῦρος²⁷. *Taurea* este atestată la Histria și indirect la Sinope. De altfel, atestarea lunii *Taureon* în calendarele Miletului și ale coloniilor sale pontice ne permite să presupunem că sărbătoarea *Taurea* era celebrată, foarte probabil, în toate ctitoriile milesiene de la Pontul Euxin²⁸.

Numele sărbătorii trimite la ritualul sacrificării taurului, săvârșit cu această ocazie în cinstea lui Poseidon *Tauros*. Scoliile antice menționează sacrificiile de tauri închinat lui Poseidon *Helikonios* cu prilejul unei sărbători celebrate în cinstea zeului în sanctuarul său de la Milet²⁹. La Histria, în luna *Taureon*, asociația adoratorilor lui Poseidon *Tauros* celebra o dată pe an sărbătoarea *Taurea*: „[---] *Taureaștii* au decis să laude pentru aceste motive ... nicos al lui Anthesterios și să îl încunune în fiecare an cu ocazia sărbătorii *Taurea* e.g. în ziua a patrusprezecea (?) după [---] cu o cunună [de aur], pentru ca și alții să devină mai zeloși văzând că binefacerile față de *Taureaști* [sunt recompensate]”³⁰. Cu

²¹ Se pare că acest cult al lui Poseidon *Taureos* este de origine beoțiană; s-a presupus chiar că însuși numele Beoției provine de la un cult al lui Poseidon *Taureos*; F. Durrbach, s. v. „Neptunus”, în *DAGR* IV/1, Paris, (s.a.), pp. 62-63.

²² Chiekova, *Cultes*, p. 213 și n. 8.

²³ Kristel Hannel, *Megarische Studien*, Lund, 1934, p. 67; vezi și Chiekova, *Cultes*, p. 211.

²⁴ Homer, *Iliada*, XX, vv. 403-405, pp. 138-141: „αὐτὰρ ὅθι μὲν ἄισθε καὶ ἦρυγεν, ὥς ὅτε ταῦρος / ἦρυγεν ἑλκόμενος Ἐλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα / κούρων ἑλκόντων γάνυται δέ τε τοῖς ἐνοσίχθων” („Duhul își dă [Hipodamas] și geme grozav ca un taur / Silnic mânat de feciori ca să fie jertfit pe altarul / Stăpânului cel din Helike și-i vesel de asta Cutremură-lume”).

²⁵ Chiekova, *Cultes*, p. 213 și n. 10; în opinia comentatorilor moderni, versurile lui Homer fac referire la sacrificiul în cinstea lui Poseidon *Helikonios* săvârșit în sanctuarul de la Helike, mai degrabă decât în cel de la Mykale; aceștia consideră că data înaltă a instaurării cultului lui *Helikonios* la Mycale, și anume sfârșitul secolului al VIII-lea î. Hr. nu este asigurată, *ibidem*, p. 214.

²⁶ Casevitz, 1991, p. 112.

²⁷ Hesychios, s. v. Ταύρεια: ἑορτή τις ἀγομένη Ποσειδῶνος, *apud* Kruse, *RE* IV A, 1932, col. 2538-2539.

²⁸ Vezi Tabelul I.

²⁹ Schol. Ven. B. Il. 404: „φάσιν ἐν Μιλήτῳ ἱερὸν Ποσειδῶνος Ἐλικωνίου ἰδρῦσθαι. σύνθηες δέ τοις ἐκείκαστον ἐτος ἐγκλειντὰς θυσίας τῷ θεῷ σφμεῖα λαμβάνουσιν ἀπὸ τῆς τῶν ταύρων ἐρυγῆς βοῶντων γὰρ τῶν ταύρων δοκοῦσιν εὐμενῆ τεῖναι τὸν θεὸν καὶ τὴν θυσίαν ἀπαύζεσθαι”, *apud*, Nilsson, *Griechische Feste*, p. 78, n. 4.

³⁰ *ISM* I, 60: [- - - - - ἀδ[εδόχθαι] / [τ]οῖς Ταυρεαστ[αῖς ἐπαινέ]/σαι μὲν ἐπιτοῦ[τοῖς - - - - -] /

prilejul celebrării *Tauria*-ei, în ziua a patrusprezecea a lunii *Taureon*, avea loc și încununarea publică a binefăcătorilor cinstiți de către asociația *Taureaștilor*. D. M. Pippidi a restituit data de desfășurare a *Tauria*-ei la Histria (r. 6-7: τεσσερεσκαι]/δεκάτ[η]) prin analogie cu momentul celebrării sărbătorilor în cinstea lui Poseidon *Helikonios* la Sinope, care începeau în ziua a douăsprezecea a lunilor *Taureon*și respectiv *Poseideon*³¹; fără îndoială că la Histria, la fel ca la Sinope, sărbătoarea *Tauria* era celebrată în luna *Taureon* care este atestată direct în calendarul histrian³². De altfel, existența lunii *Taureon* în calendarul Miletului indică originea milesiană a sărbătorii și a cultului lui Poseidon *Tauros* la Histria³³. Așadar, inscripțiile histriene atestă triada *sărbătoare (Taurea) – lună (Taureon) – asociație culturală (Taureastai)*, atașată cultului lui Poseidon *Tauros*.

Un decret din Sinope privind sacerdoțiul lui Poseidon *Helikonios* face referire la o sărbătoare în cinstea zeului care avea loc în luna *Taureon*; este vorba foarte probabil de sărbătoarea *Taurea*. Cu această ocazie, preotul lui Poseidon *Helikonios* urma să poarte cununa sacerdotală în timpul desfășurării ceremoniilor publice, și anume între 12 și 20 ale lunii *Taureon* și între 12 și 14 ale lunii *Posideon*: „ (...) și va purta cununa [sacerdotală] din (data de) doisprezece până în (data de) douăzeci ale lunii *Taureon*, iar în luna *Posideon* – din (data de) doisprezece până în (data de) paisprezece”³⁴. Decretul ne furnizează dovada clară că sărbătoarea în cinstea lui Poseidon – foarte probabil *Taurea* – era celebrată la Sinope, la fel ca la Histria, în aceeași perioadă a lunii *Taureon*. La Sinope, sărbătorile în cinstea lui Poseidon începeau în lunile *Taureon*și *Posideon* în ziua a douăsprezecea a lunii; în aceeași zi erau săvârșite sacrificiile în cinstea zeului mării la Smyrna³⁵ și Mykonos³⁶. De asemenea, un decret descoperit la Samos menționează o reuniune a membrilor triburilor samiene care avea loc în luna *Taureon* la sanctuarul lui Poseidon *Helikonios*³⁷; cu acest prilej, *epimenii* desemnați de fiecare trib aveau sarcina să organizeze sărbătorile și sacrificiile consacrate zeului³⁸. Așadar, ziua a douăsprezecea a lunii poate fi considerată o zi sfântă închinată lui Poseidon³⁹. În afară de asta, inscripția descoperită la Sinope confirmă legătura strânsă între cultul lui Poseidon *Tauros* și cel al lui Poseidon *Helikonios* căruia îi era dedicată sărbătoarea de la Sinope; aceasta din urmă

νικον Ἀνθεστηρί[ουκαίστε]/φανοῦσθαιαὐτὸ[νκαθ' ἐνιαυτὸν] / τοῖςΤαυρεοῖςτῇ[ie.g. τεσσερεσκαι]/δεκάτ[η] μετὰ ----- / ρανθεόδωρο[ν ----- χρυσῶι --] / στεφάνωι, ὅπ[ως ἀνκαίοιλοι]/ποῖφιλοτιμ[ότεροῖγίνωνταιεἰδότες ὅτι] / τὰπρὸςτ[οὺςΤαυρεαστὰςεὐερ]/[γετήματακτλ.]”.

³¹ *ISM* I, 60, r. 6-7, pp. 165-166; cf. *IK*, 64 (Sinope), nr. 8, p. 12, r. 9-11: „... ἀπὸδωδεκάτηςτοῦΤαυρεῶνοςἕξ[εἰκοσῆς] / κα[ὶ] ἐντῷΠοσειδεῶνιμηνιάπὸδω[δεκάτης] / ἕωςτεσσερεσκαιδεκάτης...”.

³² *ISM* I, 26, r. 2.

³³ Chiekova, *Cultes*, p. 213.

³⁴ *I. Sinope*, 8, r. 8-11, p. 12: „ (...) καῖστ[εφανηφορήσει] / ἀπὸδωδεκάτηςτοῦΤαυρεῶνος ἕξ[εἰκοσῆς] / [κ]αὶ ἐντῷΠοσειδεῶνιμηνιάπὸδω[δεκάτης] / [ἕως] τεσσερεσκαιδεκάτης”.

³⁵ *Aristides Rhetor* 23, p. 446 Dind., *apud* Nilsson, 1906, p. 79 și nota 3: „ἤνμὲνγὰρΠοσειδεῶνμὴν δωδεκάτηρδὲτοῦμηνὸςἀλυσίανπροστάτειθέοςκαὶτῇῆστεραἰατὸαὐτὸτοῦτοκαὶτῇμετ' ἐκείνην οἷάεορτῶνοῦσῶν· καὶ ἰγὰρήτοῦθεοῦπαννυχὶςἐγκατελήφειτὴνπροτέρανέορτὴντῆντοῦΠοσειδεῶνος”.

³⁶ Nilsson, 1906, p. 79 și nota 3.

³⁷ Robert, 1935, p. 478: „ἘπὶΤίμωνος· Τ[αυρεῶνο]/ζέμβολίμουνομηνία· ἐκκλη[σ]ίας / συναχθείσης· ἕδ[οξεν]τοῖςχλιαστήρσι Ἐπιδαυρίων [ἐπιτῶι --] / σφῶτοῖς ἀναβαίνουσινεἰς Ἐλικώνιον· (...)”.

³⁸ Sokolowski, 1969, nr. 122, r. 1-3, p. 217: „[Τάδε] εἰσήνεγκανοἰαῖρεθέν[τεζνομο]γράφουπερὶτῆςἐν Ἐλικωνίωι / [θυσίας· τοῦ]ς ἀποδεικνυμένους ὑπὸτῶνχλιαστήρων ἐπιμηνίουστῆς / θυσίαςκαὶτῆς συνόδουτῆςἐν Ἐλικωνίωιγινόμενης ἐπιμηνιεύειν (...)”.

³⁹ Nilsson, 1906, p. 79.

avea loc în luna *Taureon* al cărei nume provine de la epicleza *Tauros*⁴⁰.

Sacrificiile publice și private oferite lui Poseidon ocupau un loc central în cadrul ritualurilor propitiatorii consacrate zeului. Ele erau organizate și prezidate de către preotul lui Poseidon *Helikonios* căruia îi reveneau anumite părți din corpul victimelor, și anume limba și o parte din spatele sau din umărul animalelor sacrificate: „Acesta va pregăti toate cele necesare pentru sacrificiile publice și va primi, de la victimele sacre care fac obiectul acestor sacrificii publice, [...] o parte din spate și limba, și în cadrul sacrificiilor private va primi o parte din spate sau umăr”⁴¹. Decretul de la Sinope nu precizează ce animal îi era sacrificat lui Poseidon *Helikonios* cu ocazia sărbătorii *Taurea*. Însă se poate presupune că este vorba despre sacrificiul taurilor, jertfa cea mai agreată de către zeul mării⁴².

Decretul sinopeean mai prevede că preotul lui Poseidon *Helikonios* „are dreptul să poarte o cunună alb-violet cu ocazia tuturor concursurilor, la fel ca *timouchai*”⁴³. Louis Robert consideră, bazându-se pe alte exemple din cetățile Asiei Mici, că, în timpul sărbătorilor consacrate lui Poseidon, în luna *Taureon* și în luna *Posideon*, preotul zeului urma să poarte cununa sacerdotală, „fără îndoială o cunună de aur”. „În schimb, după opoziția care este marcată în text prin particula *δέ*, cu ocazia concursurilor celebrate în timpul anului, el avea dreptul la o cunună de flori, la fel ca magistrații”⁴⁴.

Izvoarele literare ne furnizează informații prețioase referitoare la sărbătoarea *Taurea*, care completează documentația epigrafică, de altfel foarte lacunară. În epoca elenistică, efesienii îl cinsteau cu mare fast pe Poseidon *Tauros*; o asociație culturală a adoratorilor zeului (*Taureastai*), similară celei de la Histria, exista la Efes către mijlocul secolului I î. Hr.⁴⁵. Athenaios evocă ceremoniile dedicate lui Poseidon la Efes, cu ocazia sărbătorii *Taurea*. Potrivit mărturiei sale, copiii participau activ la ritualurile închinat zeului, aducându-i libații; ei erau numiți *ταῦροι* identificându-se, astfel, cu animalul asociat zeului și, poate, în concepția originală, cu zeul însuși⁴⁶.

Sărbătoarea *Taurea* a fost frecvent apropiată de *ταυροκαθάψια* menționată într-o inscripție descoperită la Sinope care datează din epoca romană. În inscripție se precizează că un pontarh sinopeean a organizat *taurokathapsia* într-un mod somptuos, pe cheltuiala sa⁴⁷. În acest caz, termenul *taurokathapsia* desemnează foarte probabil cursele cu tauri; mai exact, *taurokathapsia* era un exercițiu athletic care consta în urmărirea taurului de către un concurent călare⁴⁸. În epoca elenistică, acest tip de întreceri (*agones*) era răspândit în Thessalia și în cetățile Asiei Mici. Artemidoros menționează alergările cu tauri care aveau

⁴⁰ Casevitz, 1991, p. 112; Nilsson, 1906, p. 79.

⁴¹ *I. Sinope*, 8, r. 8-11, p. 12: „(...) παρέξει [δέντοϊςιεροϊστοϊς] / δημοσίοιςπάντακαὶλήψ[εταὶτῶν ἱερείωντῶν] / δημοσίαιθυομένωνδε [... 19 ...] / πρότμησιγγλῶσσαντῶνδὲ [ιδιωτικῶνλήγεται] / πρότμησινἡώμοπλάτην (...)”.

⁴² Bodson, 1978, p. 145.

⁴³ *I. Sinope*, 8, r. 11-13: „ (...) ὑπά[ρξειδὲαὐτῶι] / [λευ]κοινοςτέφανοςἐνάπασ[ι] τοῖς ἀγῶσιν / [καθό] τικαὶταῖςτιμονχαί[ς].”.

⁴⁴ Robert, 1935a, pp. 435-436; preotul lui Poseidon *Helikonios* de la Priene poartă o cunună de aur cu ocazia tuturor concursurilor; de asemenea la *Panionion*, el poartă o bentiță de aur; vezi și Dana, 2011, p. 76.

⁴⁵ Dana, 2011, p. 420, nota 146.

⁴⁶ Athenaeus, 10, 425 C: „παρὰδὲ Ἐφεσίοιςοἰονοχοοῦντες ἤθεοιτῆτοῦΠοσειδῶνος ἑορτῇταῦροι ἐκαλοῦντο, ὡς Ἀμερίαςφησί”; vezi și Bodson, 1978, p. 146; Nilsson, 1906, p. 80, nota 2.

⁴⁷ *CIG* 4157: „πο]ντάρχην ἐπιτε/λέσανταταυροκαθάψιακαὶ ... μα/χίανμ[εγ]αλο[π]ρε[π]ῶς”.

⁴⁸ Ferrari, 2003, p. 807 (s. v. *Tauromahie*).

loc la Efes⁴⁹. Este posibil ca *taurokathapsiile* efesiene să fi fost asociate cu sărbătoarea *Taurea* celebrată la Efes, având în vedere relația dintre taur și cultul lui Poseidon *Tauros*. Însă aceste întreceri sportive și-au păstrat caracterul lor profan, care era pregnant încă de la originea lor⁵⁰. Așadar, o eventuală legătură între *taurokathapsia* și cultul lui Poseidon nu poate fi decât secundară. În epoca imperială romană, *taurokathapsia* a devenit un sport popular; aceste exerciții atletice sunt atestate epigrafic la Smyrna, Aphrodisias și Ankyra⁵¹. Prin analogie cu cazul Efesului, ne putem gândi că la Sinope exista o relație, cel puțin de principiu, între *taurokathapsia* și cultul lui Poseidon *Helikonios*.

Concluzii

Cetățile pontice de origine milesiană au adoptat ciclul sărbătorilor fixat prin tradiția milesiană. Documentele epigrafice dovedesc faptul că cultul lui Poseidon a jucat un rol important în fixarea calendarului Miletului și al coloniilor sale pontice. Sărbătoarea *Taurea* atestată la Histria și Sinope a furnizat numele lunii *Taureon* (aprilie / mai). De asemenea, luna *Posideon* (decembrie / ianuarie) se află în relație cu sărbătorile celebrate în cinstea lui Poseidon, venerat în ipostaza de *taur* doar în coloniile pontice milesiene. Existența lunii *Taureon* și a sărbătorii *Taurea* în calendarul coloniilor pontice milesiene, dar mai ales asociația culturală a adoratorilor lui Poseidon *Tauros* (*Taureastai*) indică popularitatea și vechimea acestui cult.

Bibliografie

I. Izvoare literare

Athenaeus, 1930

Athenaeus, *The Deipnosophists*, IV, with an english translation by Charles Burton Gulick, William Heinemann Ltd. / G. P. Putnam's sons, London / New York, 1930.

Hérodote, 1993

Hérodote, *Histoires*, Tome I, Livre I : Clio, texte établi et traduit par Ph.-E. Legrand, Paris, Les Belles Lettres, 1993, ISBN: 2-251-00141-7.

Homer, 2009

Homer, *Iliade*, Tome I: Chants I-VI; Tome II: Chants VII-XII; Tome III: Chants XIII-XVIII; Tome IV: Chants XIX-XXIV Texte établi et traduit par Paul Mazon, avec la collaboration de Pierre Chantraine, Paul Collart et Rene Langumier, Paris, Les Belles Lettres, 2009.

Pausanias, 2000

Pausanias, *Description de la Grèce*, Tome VII, Livre VII: L'Achaïe, texte établi par Michel Casevitz, traduit et commenté par Yves Lafond, Paris, Les Belles Lettres, 2000, ISBN : 2-251-00488-0.

⁴⁹ Artemidoros, *Onirocritica* I, 8: „ταύροις δ' ἔτικατὰ προαίρεσιν ἐν Ἰωνία παῖδες Ἐφεσίων διαγωνίζονται”, *apud* Nilsson, 1906, p. 80, nota 2.

⁵⁰ Nilsson, 1906, p. 80; Pauly et alii, IV A, 1932, col. 2539 (L. Ziehen, s. v. Ταύρια); vezi și Daremberg-Saglio-Potier, vol. V, p. 51 (s. v. *Taurokathapsia*).

⁵¹ Nilsson, 1906, p. 81; Daremberg-Saglio-Potier, vol. V, p. 52 (s. v. *Taurokathapsia*).

II. Culegeri de inscripții

CIG

Corpus Inscriptionum Graecarum, I-IV, éds. Boeckh A., Franz J., Curtius E., Kirchhoff A., Roehl H., Berolini ex Officina Academica, Berlin, 1828-1877.

CIRB

Corpus Inscriptionum Regni Bosporani, (*Korpus Bosporskikh nadpisej*), éd. V. V. Struve, Moscova-Leningrad, 1965.

Sinope

The Inscriptions of Sinope, Part I: Inscriptions, edited by David D. French, In: *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien*, Band 64, Dr. Rudolph Habelt GMBH, Bonn, 2004.

ISM

Inscriptiones Scythiae Minoris Graecae et Latinae, Tome I: *Histria și împrejurimile (Istros et les alentours)*, éd. D. M. Pippidi, Éds. Academiei R. S. R., Bucarest, 1983; Tome II: *Tomis și teritoriul său, (Tomis et son territoire)*, éds. I. Stoian, A. Suceveanu, Éds. Academiei R. S. R., Bucarest, 1987; Tome III: *Callatis et vicinia (Callatis et son territoire)*, éd. A. Avram, București-Paris, 1999.

LSAM

Lois sacrées de l'Asie Mineure, éd. Franciszek Sokolowski, Ed. E. de Boccard, Paris, 1955, 215 pg.

LSCG

Lois sacrées des cités grecques, éd. Franciszek Sokolowski, E. de Boccard, Paris, 1969, 368 pg.

Syll.³

Sylloge Inscriptionum Graecarum, (3rd edition), éd. G. Dittenberger, 1915-1924. (<http://epigraphy.packhum.org/book/347?location=11>)

III. Cărți, articole și studii

Avram, 2014

Avram, Alexandru, *Inscriptions d'Istros*, In: *Dacia*, Nouvelle Série, LVIII, 2014, pp. 271-284.

Bilabel, 1920

Bilabel, Friedrich, *Die ionische Kolonisation. Untersuchungen über die Gründungen der Ioner, der enstaatliche und kultliche Organisation und Beziehungen zu den Mutterstädten*, Philologus, Suppl. 14, 1, Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung M. B. H., Leipzig, 1920, 260 pg.

Bodson, 1978

Bodson, Liliane, 'IEPAZΩIA. *Contribution à l'étude de la place de l'animal dans la religion grecque ancienne*, Bruxelles – Palais des Académies, 1978, 210 pg., ISBN 2-8031-0006-1.

Casevitz 1991

Casevitz, Michel, *Le vocabulaire agricole dans le calendrier grec* In: Marie-Claire Cauvin (éd.), *Rites et rythmes agraires*, (collection de Travaux de la Maison de l'Orient n° 20), GDR Maison de l'Orient Méditerranéen, Lyon, 1991, pp. 109-112, ISSN 0766-0510 ; ISBN 2-903264-X.

Chiekova, 2008

Chiekova, Dobrinka, *Cultes et vie religieuse des cités grecques du Pont Gauche*, Peter Lang, Bern, Frankfurt am Main, New York, 2008, 325 pg., ISBN 978-3-03911-448-1.

Dana, 2011

Dana, Mădălina, *Culture et mobilité dans le Pont-Euxin. Approche régionale de la vie culturelle des cités grecques*, Scripta Antiqua 37, Ausonius, Bordeaux, 2011, ISBN 978-2-35613-049-5, 608 pg.

Daremberg-Saglio-Poitier

Daremberg, Ch., Saglio, E., Pottier, E. (coord.), *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines*, Paris, 1877-1929.

Ehrhardt, 1983

Ehrhardt, Norbert, *Milet und seine Kolonien. Vergleichende Untersuchung der kultischen und politischen Einrichtungen*, Peter Lang, Frankfurt am Main, Bern, New-York, 1983, 588 pg.

Hannel 1934

Hannel, Kristel, *Megarische Studien*, Lund, 1934.

Ferrari, 2003

Ferrari, Anna, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, traducere de Dragoș Cojocaru, Emanuela Stoleriu, Dana Zămosteanu, Ed. Polirom, Iași, 2003, ISBN 973-681-148-4, 998 pg.

Nilsson, 1906

Nilsson, Martin P., *Griechische Feste von religiöser Bedeutung mit Ausschluss der attischen*, Druckund Verlag von B. G. Teubner, Lipsiae, 1906, 490 pg.

Pauly et alii

Pauly, A., Wissowa, G., Kroll, W., Ziegler, W. (éd.), *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, Berlin, 1894-1980.

Robert, 1935

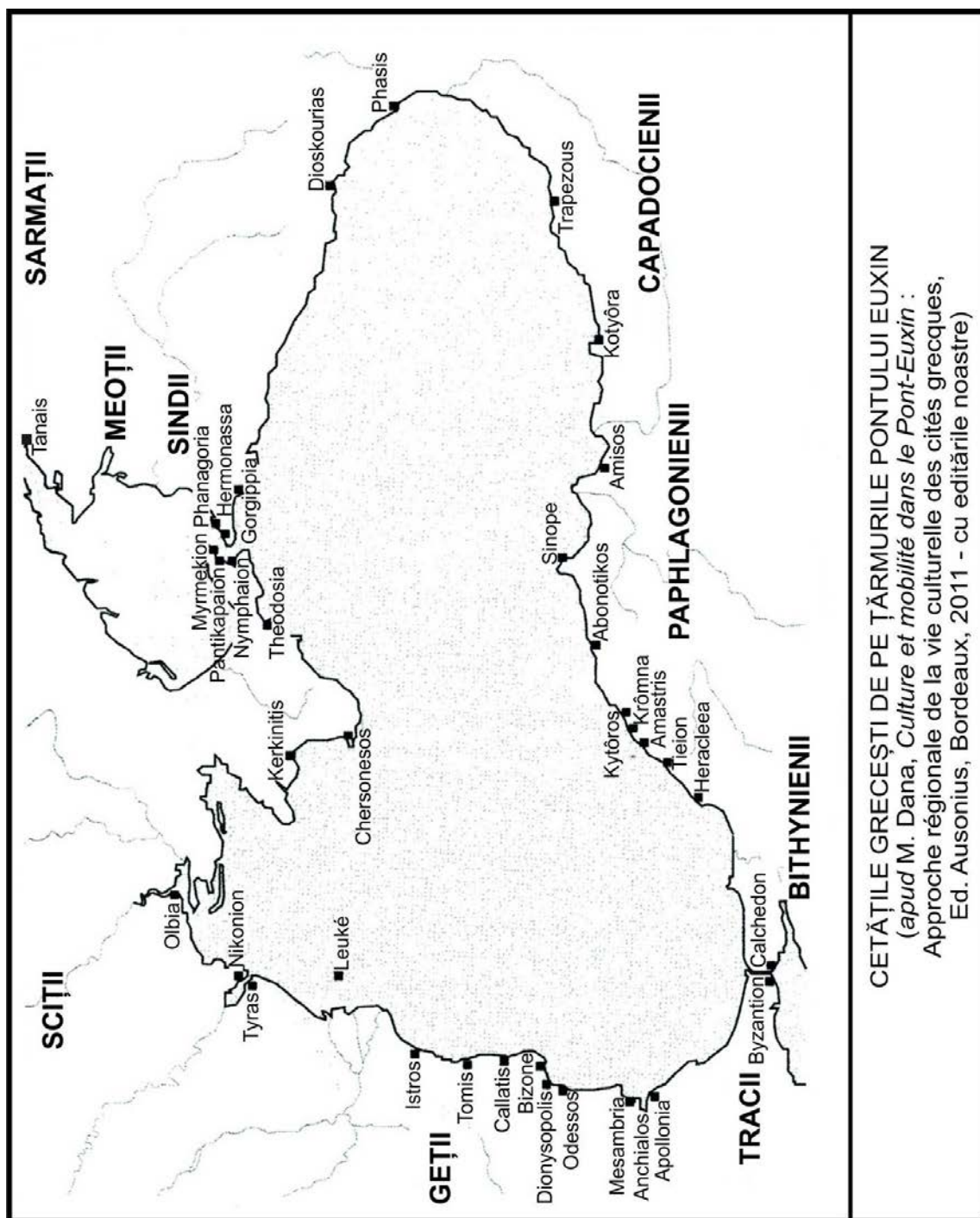
Robert, Louis, *Inscriptions de Lesbos et de Samos*, In: *Bulletin de correspondance hellénique*, 59, 1935, pp. 471-488.

Robert, 1935a

Robert, Louis, *Notes d'épigraphie hellénistique, XLI-XLV*, In: *Bulletin de correspondance hellénique*, 59, 1935, pp. 421-437.

Calendarele Miletului și ale coloniilor milesiene de la Pontul Euxin	Calendarul actual
1. Ταυρέων	aprilie / mai
2. Θαργηλιών	mai / iunie
3. Καλαμαιών	iunie / iulie
4. Πάνημος	iulie / august
5. Μεταγειτνιών	august / septembrie
6. Βοηδρομιών	septembrie / octombrie
7. Πυανεψιών / Κυανεψιών	octombrie / noiembrie
8. Απατουριών	noiembrie / decembrie
9. Ποσιδεών	decembrie / ianuarie
10. Αθηναίων	ianuarie / februarie
11. Άνθεστηριών	februarie / martie
12. Άρτεμισιών	martie / aprilie

Tabelul I : Calendarele Miletului și ale coloniilor milesiene de la Pontul Euxin și calendarul actual

CETĂȚILE GRECEȘTI DE PE ȚĂRMURILE PONTULUI EUXIN
 (apud M. Dana, *Culture et mobilité dans le Pont-Euxin* :
 Approche régionale de la vie culturelle des cités grecques,
 Ed. Ausonius, Bordeaux, 2011 - cu editările noastre)